

Top10

1 **Amos Oz:
Judas**
De Bezige Bij,
400 blz. € 24,90 (2)2 **Annejet van der Zijl:
De Amerikaanse
prinses**
Querido,
253 blz. € 22,50 (1)3 **Joris Luyendijk:
Dit kan niet waar zijn**
Atlas Contact,
208 blz. € 19,99 (4)4 **Alexander
Münninghoff:
De stamhouder**
Prometheus/
Bert Bakker,
320 blz. € 19,95 (3)5 **Jan Brokken:
De Kozakkentuin**
Atlas Contact,
349 blz. € 21,99 (5)6 **Jan Siebelink:
Margje**
De Bezige Bij,
288 blz. € 19,90 (7)7 **Claudia de Breijl:
Neem een geit**
Lebowski,
208 blz. € 19,99 (8)8 **Marcia Luyten:
Het geluk van
Limburg**
De Bezige Bij,
366 blz. € 19,90 (-)9 **Hubert Smeets:
De wraak van
Poetin**
Prometheus/
Bert Bakker,
360 blz. € 24,95 (10)10 **Homerus:
Ilias.**
Vert. Imme Dros
Van Oorschot,
528 blz. € 34,95 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS ATHENAEUM, SCHIMMELPENNINK (AMSTERDAM), DE GROENE WATERMAN (ANTWERPEN), PAAGMAN (DEN HAAG), VERKAAIK (GOUDA),

GODERT WALTER (GRONINGEN), H. DE VRIES (HAARLEM), DE TRIBUNE (MAASTRICHT), DE DRVKKERY (MIDDELBURG), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BREDA) EN VAN GENNEP (ROTTERDAM)

'Europa is moe en zelfvoldaan'

Interview

Achille Mbembe

De overtuiging dat buiten Europa andere wetten gelden dan daar binnen zal ons raken als een boemerang. Dat zegt een van de belangrijkste postkoloniale denkers in zijn nieuwe boek.

Door onze correspondent **Bram Vermeulen**

Het verkeer op Empire Road in het centrum van Johannesburg staat muurvast. Ruim tien minuten na afspraak ren ik de Universiteit van de Witwatersrand binnen. „Professor Mbembe wacht op je”, zegt de assistent bij de receptie met een beschuldigende blik. ‘African Time’, wil ik zeggen: het meest gebruikte excuus van Zuid-Afrikanen als ze te laat komen. In Afrika nemen we de tijd niet zo serieus als in Europa. Maar dat is precies het denken dat Achille Mbembe bekritiseert in zijn essays. Afrika als waanbeeld van de Europeaan, als de droom over een wereld die de zijne niet is. ‘Afrika is de naam die wordt gegeven aan samenlevingen die als incapabel worden beschouwd’, schrijft hij in zijn laatste boek *Kritiek van de zwarte rede*. ‘Afrika is de negatieve keerzijde van onze eigen wereld, symbool voor de onbeholpen actie, de aangetaste en ontregelde tijd. De band tussen ons en hen is geen band van gelijken. We delen geen wereld.’

Dat is de reden waarom Mbembe als filosoof en politiek wetenschapper is uitgegroeid tot een van de belangrijkste stemmen van de zwarte minderheden in de Verenigde Staten en Europa. Bij Mbembe gaat het om de val van vastgeroeste witte ideeën, zoals hij beschrijft in *Kritiek van de zwarte rede*: ‘Neger is degene (of datgene) wat je ziet als je niets ziet, niets begrijpt en vooral niets wilt begrijpen. Niemand - niet degenen die de Neger hebben uitgevonden en evenmin degenen die hem met die naam hebben bedacht - zou een Neger willen zijn of in de praktijk als zodanig willen worden behandeld.’

Kritiek van de zwarte rede is een urgent betoeg tegen de achtergrond van een dolend Europa dat wordt overspoeld door mensen uit die andere wereld en dat bang is voor wat ze met zich meebrengen. Die angst is in de woorden van Mbembe het gevolg van de overtuiging ‘dat voorbij de grenzen van Europa de natuurstaat heerst - een staat waarin noch het geloof noch de wet een reden van bestaan hebben. Dat alles wat zich buiten de omwalling van Europa afspeelt, zich onttrekt aan de juridische, morele en politieke criteria zoals ze binnen de afbakening worden erkend’. Het motto van het boek is een niet mis te verstane waarschuwing van Aime Cesaire die in *Discours sur le colonialisme* (1950) schreef: ‘de mensenhoofden, de buitgemaakte oren, de verbrande huizen, de barbaarse invasies, het dampende bloed, de weggesabelde steden, daar zal men niet zo goedkoop van afkomen’.

Mbembe ontvangt me in een met boeken en artikelen bezaaid kantoor. Hij lacht mijn zorgen over het gebruik van de term ‘African time’ schouderophalend weg. Zo betweterig wil hij het gesprek niet voeren. Hij is deze ochtend teruggekeerd uit München. Hij heeft zich verbaasd over de belangstelling aan de andere kant van de wereld voor zijn ideeën. „Vooraf in de context van de vluchtelingen die hun kant op komen en de opkomst van extreemrechts nationalisme. Duitsland is verdeeld tussen angst en solidariteit. Bondskanselier Merkel heeft een enorm risico genomen. Het is een verschil van dag en nacht met Frankrijk. Daar heeft het Front National het debat gewonnen. Daar vindt een *Le Pen-alisation of the mind* plaats: een angst voor de islam, versterking van de grenzen, allemaal als gevolg van die wilde droom over de ander.”

U schrijft dat de wereld ‘vernegerd’.

„Neger is een categorie. Joden, Arabieren, zigeuners, Japanners. De nieuwe neger is, net als de oude, het resultaat van de manier waarop kapitalisme werkt. Dit systeem wordt gedreven door het streven van alles een product te maken. Iets dat kan worden gekocht en verkocht, iets dat winst kan maken. Alles heeft een prijs. Zelfs het levende.

„Kapitalisme heeft de ambitie te verdelen tussen soorten (species) en onder-

soorten (subspecies). Die ondersoort is wat we de Neger noemen.”

Die ondersoort zijn nu de vluchtelingen?

„Precies. Je ziet die mensen nu op de televisie. Ineens besef je dat dit beeld vroeger alleen in Afrika zag, maar dat het nu in Europa gebeurt. Het is niet voor het eerst dat zoveel mensen in beweging zijn. De meerderheid van de wereldbevolking komt er anders vandaan. Er zijn nog maar weinig mensen die heel hun leven op dezelfde plaats zijn gebleven. In vijftig jaar tijd zal de meerderheid van de wereldbevolking [onder de achttien jaar] een Afrikaan zijn, terwijl het Westen weg zal zakken in een demografische neergang. Dus zullen we een mondiale herverdeling gaan zien, vergelijkbaar met de tijd van het kolonialisme toen de stroom de andere kant op ging. Het bouwen van hekken is ontkenning, het is de strategie van de verliezer.”

Zuid-Afrikanen zijn ook dol op het bouwen van muren.

„En we weten wat in Zuid-Afrika is gebeurd. Apartheid is verdwenen. Het is nu vervangen door een apartheid in het hoofd. Daaraan lijden niet alleen Zuid-Afrikanen. In Europa zag ik ook de twijfel tussen angst en de menselijke neiging tot empathie, ons vermogen die andere kant van ons mens-zijn aan te boren en de hand te reiken aan degenen van wie we denken dat ze niet zijn zoals wij. Ze zijn natuurlijk wel als wij. Maar de politiek van het zelfde zijn staat op achterstand. Dit kan leiden tot bloedvergieten.”

Toch waarschuwt u in uw boek dat de strijd tegen die verdeling, door de studentenbeweging in Zuid-Afrika of de**#BlackLivesMatter beweging in de Verenigde Staten kan leiden tot nieuwe verdeling en intolerantie.**

„Je ziet een wereldwijde vraag voor gelijkwaardige erkenning. Ook de Zwarte-pietbeweging in Nederland vraagt daarom. Om het creëren van getto’s tegen te gaan, en die muren naar beneden te halen. Dat moet het eindspel zijn. Zodat we in de ander onszelf herkennen. Dat is het positieve van de ‘dekolonisatiebeweging’. De donkere kant is dat we de ene orde met de andere zouden vervangen. Ik ben kritisch over de Zuid-Afrikaanse studentenbeweging. Ik ben het gesprek met ze aangegaan. Sommige studenten zeggen: ik praat niet meer met witte mensen, met kolonisten. Dan zeg ik dat ze het mis hebben. Dit denken kan leiden tot nieuwe scheidslijnen. Je kunt jezelf niet laten opteren door wraakgevoelens.”

Er klinkt in Zuid-Afrika steeds meer kritiek op Nelson Mandela, zijn verzoening zou een knieval zijn voor de blanke en verraad aan de zwarte Zuid-Afrikanen.

„Wie zijn die jonge mensen die dit zeggen over iemand die 27 jaar in de gevangenis heeft gezeten? Wat zou Mandela gedaan moeten hebben? Een rassenoorlog beginnen? Als de strijd tegen apartheid alleen op militaire gronden had plaatsgevonden had apartheid nog steeds bestaan. Het was een morele strijd: racisme is verkeerd. Het was onmogelijk voor het regime om iemand te overtuigen dat racisme juist was. De les is dus: houd vast aan het centrum.”

Zijn de problemen van Zuid-Afrika de problemen van Europa?

„Het grote verschil is dat hier het enorme potentieel bestaat echt iets anders te bou-

Europa is niet bereid verantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst

wen. Afgezien van de vraag of we het leiderschap hebben dat er het voorstellingsvermogen voor bezit. We kunnen de eerste democratie worden die het rassenvraagstuk oplost. Dat gebeurt niet in Europa of in de VS. Daar worden de problemen alleen maar groter. Brazilië ontkent zelfs dat zijn structuur racistisch is.

„Zuid-Afrika is het enige land waar zwarten substantiële macht hebben over een witte minderheid. Er is demografisch gewicht voor een nieuwe samenleving. Witte Zuid-Afrikanen kunnen hier de ruimte krijgen om Afrikaan te worden. Verander de economie. Geef eigendomsrechten aan de bewoners van de krottenwijken, zodat ze tot het economisch systeem kunnen toetreden. Geef ze onderwijs zoals in Taiwan of Maleisië. Intensificeer het menselijk kapitaal. Geef aandelen aan werknemers. Er zal minder gestaakt worden omdat ze wat te verliezen hebben. Geef Zuid-Afrikanen een aandeel in de economie, breng ze op het niveau van de witten.”

En Europa?

Mbembe laat een lange stilte vallen. „Ik weet het niet. Ik zeg liever niets over Europa. Europa is moe, uitgeput, zelfvoldaan. Europa heeft een zeer hoog niveau van menselijk comfort bereikt, tegen een zeer hoge prijs. Het werkt. Je kunt er niets meer aan toevoegen.

„Ik zat een avond lang in een boekwinkel in München, waar alles over ieder onderwerp te vinden is. Er is toegang tot materieel en cultureel comfort, je kunt naar concerten, je kunt je geest verwennen. Europa heeft die existentiële genoegens bereikt waar de rest van de mensheid enkel naar kan streven. Maar Europa draait om zijn eigen as. Europa is niet be-

reid verantwoordelijkheid te nemen, voor de toekomst van deze tijd. Europa wil op haar eiland leven, dat prachtige museum. We leven in een tijd waarin we ons bewust moeten zijn dat deze wereld één is. Je kunt niet leven in de illusie dat we niet diep met elkaar verbonden zijn. Er bestaat geen onderscheid tussen hier en daar.”

Maar dat beseft toch iedereen?

„We weten het wel. Maar we verbinden er geen consequenties aan. Europa wil winkelen. Europa gelooft dat het mogelijk is een sanctuarium voor zichzelf te bouwen terwijl het elders chaos creëert. Maar het is dezelfde wereld. Syrië is Frankrijk. Ga eens kijken in Nigeria, waar de Nederlanders en de Britten meer dan vijftig jaar olie hebben gewonnen in een omgeving waarin mensen ooit duurzame levens hadden. De olie heeft die omgeving vernietigd. Ieder jaar is het bedrag dat illegaal uit Afrika wordt weggesluisd tien of vijftien keer zo groot als wat er aan ontwikkelingsgeld wordt besteed. Op dat geld draait de Londense City.

„We hebben een ander mondiaal bestuur nodig. Maar in plaats daarvan bouwen we hekken en komen we met draconische immigratiewetten. Zo stevenen we af op een grote ramp. Denken ze nu werkelijk dat ze de deur op slot kunnen doen en dan veilig zijn? Dat je kunt bombarderen uit de lucht en dan veilig zult zijn? Wat valt er in Syrië nog te bombarderen? Bereid je liever voor op wat komen gaat. Gebruik je technologie en al die kennis die je hebt voor verantwoordelijk leiderschap. De overtuiging dat buiten onze muren andere wetten gelden dan binnen zal als een boemerang werken. Het zal ontploffen binnen je eigen muren.”

Een pijnlijk precieze deconstructie van het rassensbesef

**Achille Mbembe:
Kritiek van de
zwarte rede.** Vert.
Jeanne Holierhoek
en Katrien Vandenberghe. Boom,
288 blz. € 24,90

Toen de Franse president Nicolas Sarkozy in 2007 voor het eerst Afrika bezocht, hield hij in Senegal een toespraak die daar en elders op het continent nog altijd nadreunt. De tijd van ‘Françafrique’, het schimmige netwerk van corrupte relaties tussen Frankrijk en zijn oud-koloniën, was voorbij, zei hij overlopend van goede bedoelingen.

Het werd tijd dat Afrika op eigen kracht ‘deel gaat uitmaken van de geschiedenis.’

Een van de scherpste kritieken kwam destijds van de in Frankrijk vaak aangehaalde Kameroense denker Achille Mbembe. Sarkozy baseerde zich volgens hem bijna letterlijk op het negentiende-eeuwse, eurocentrische Afrikabeeld van Hegel: de Afrikaan als natuurmens, waartoe de moderne wereld, laat staan enige Verlichting, niet is doorgedrongen.

Zijn nieuwste boek *Kritiek van de zwarte rede* (*Critique de la raison nègre*) begint Mbembe met de vaststelling dat juist Europa ‘niet langer het zwaartepunt van de wereld’ is, een venijnige repliek - al is die waarschijnlijk niet zo bedoeld: zijn boek is bepaald geen politiek schot-

schrift. De titel is in de eerste plaats een verwijzing naar Kant, wiens *Kritiek van de zuivere rede* uit 1781 de grenzen van de ratio opzocht.

Mbembe zoekt lucide redenerend naar de grenzen van het begrip ‘ras’ en stelt voor het concept niet meer te gebruiken. Hij grijpt het nieuwe evenwicht in de wereld aan om met pijnlijke precisie het rassensbesef te deconstrueren. Het begrip ‘Neger’ - een woord dat hij consequent en met hoofdletter gebruikt (maar dat de Nederlandse titel niet heeft gehaald) - en ras zijn in de voorstellingswereld van de Europese samenleving ‘altijd één en hetzelfde geweest’, concludeert hij.

Drie ontwikkelingen zijn volgens hem van belang: de trans-Atlantische slavenhandel in de vijftiende

en zestiende eeuw, waarbij mensen koopwaar werden: ‘gevangen in de kerker van hun uiterlijk [...] behoorden ze voortaan toe aan anderen’, zonder naam, zonder familie of taal.

Daarna de kennismaking aan het eind van de achttiende eeuw van de ‘Neger’ met het schrijven, waarmee ze claimden volwaardige wezens te zijn, en die leidde tot de eerste slavenopstanden.

En ten slotte de economische globalisering, het kapitalisme op neoliberale leest dat aan alles marktwaarde toekent.

Die laatste fase leidt met ‘nieuwe imperialistische praktijken die elementen ontlenuen aan de vang-en rooflogica van de slavenhandel en aan de koloniale bezettings- en exploitatielogica’ tot wat hij prikke-

lend de ‘vernegering’ van de wereld noemt. Voor het eerst in de geschiedenis van de mens verwijst de naam ‘Neger’ niet meer louter naar het lot van mensen van Afrikaanse origine in het vroege kapitalisme, schrijft hij, maar op alle ondergeschikte mensgroepen.

Het is ondoenlijk zijn weloverwogen en bij vlagen poëtische werk in kort bestek eer aan te doen. Op iedere pagina staan zinnen die je wil onderstrepen.

Hoewel Achille Mbembe evenveel vragen opwerpt als hij beantwoordt, is hij een stem die in het voortwoekerende debat over racisme en immigratie in dat wegwijnende Europa node gehoord moet worden.

Peter Vermaas